

123-151108/67
Till
beställare
(M.)

KOMMUNALA ÖNSKEMÅL

MED HÄNSYN TILL

BOSTADSFRÅGAN

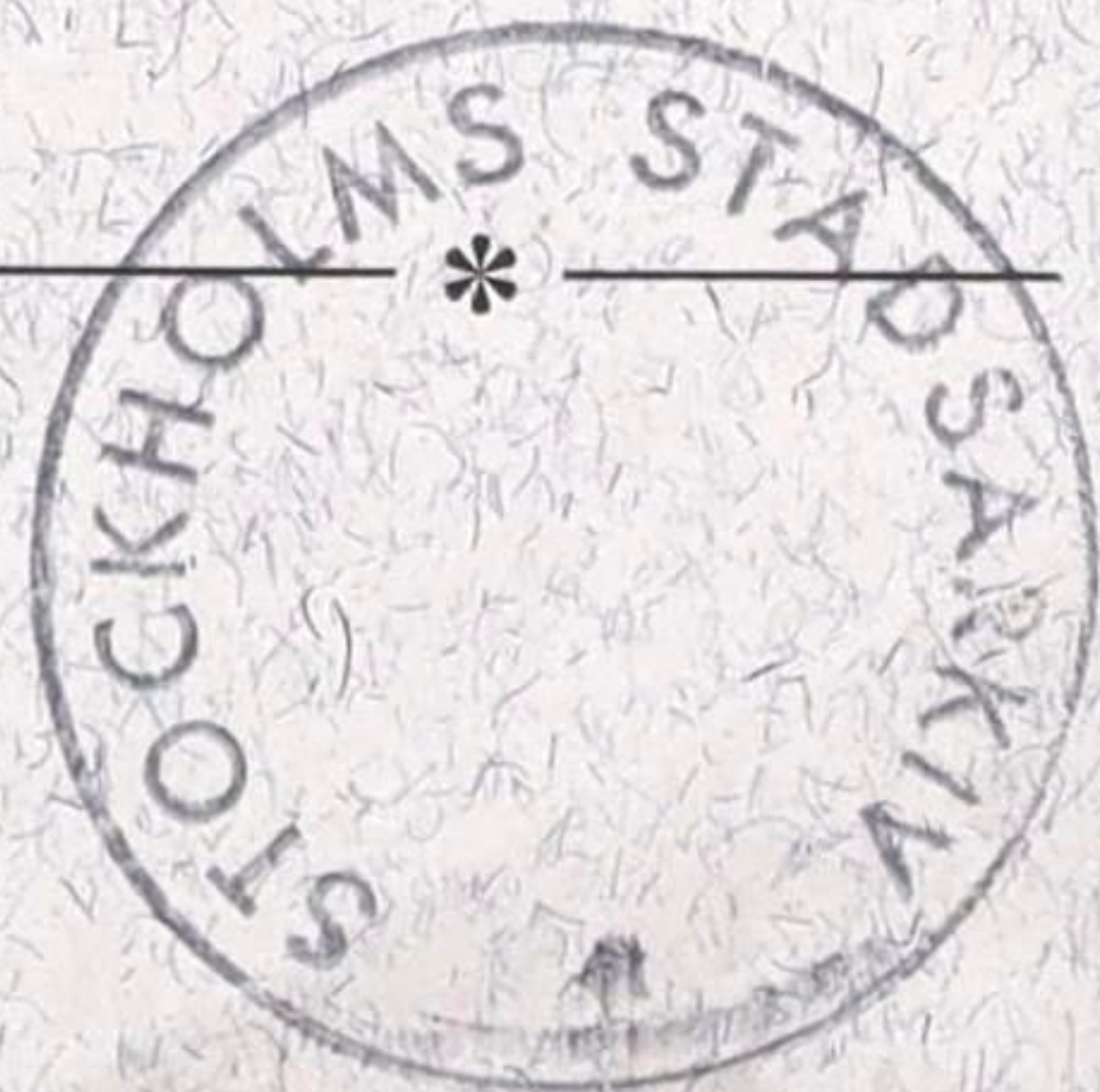
OCH

DEN ALLMÄNNA HÄLSOVÅRDEN

TVÅ FÖREDRAG

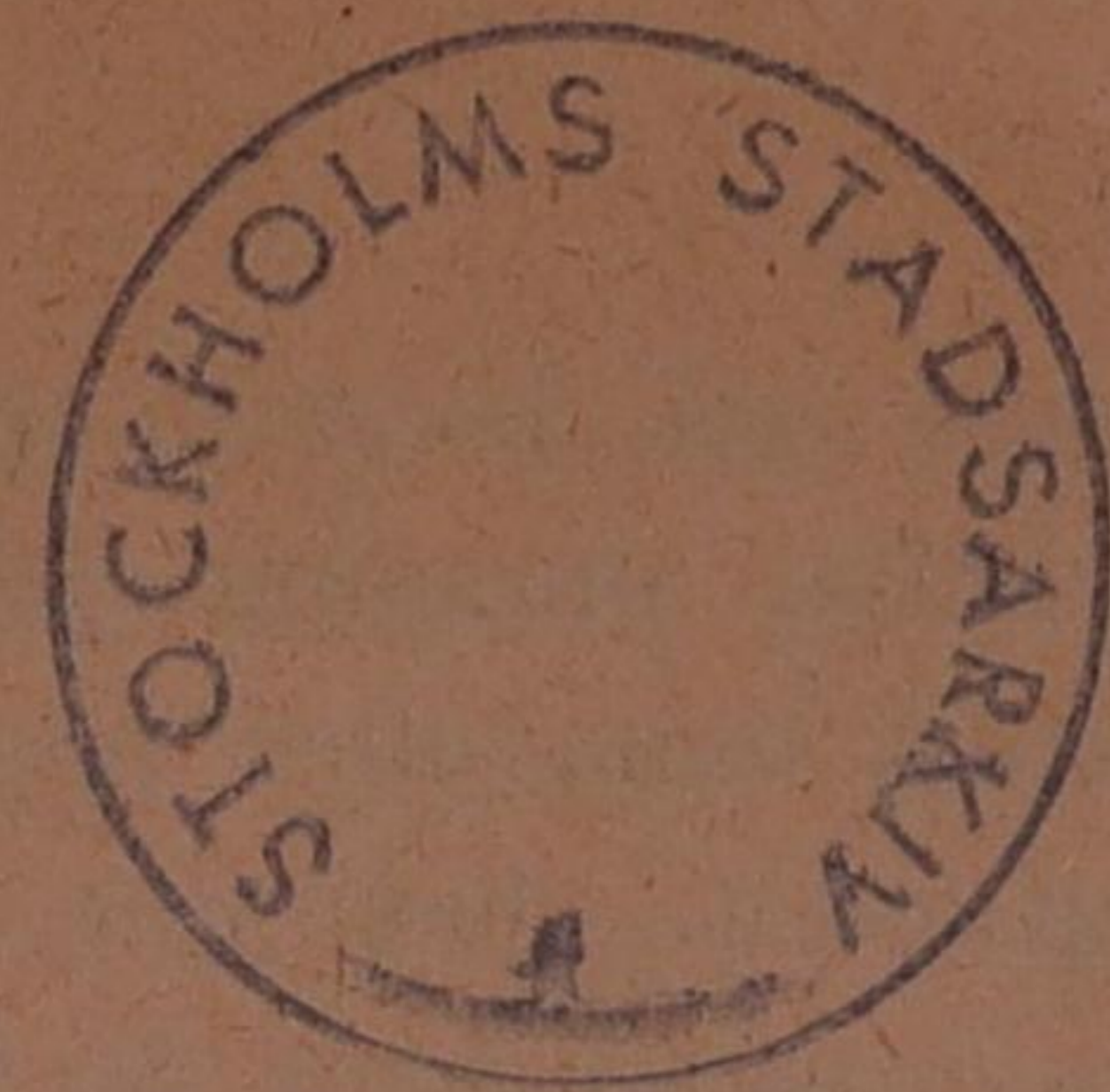
AF

KAROLINA WIDERSTRÖM OCH KERSTIN HESSELGREN

STOCKHOLM
AFTONBLADETS AKTIEBOLAGS TRYCKERI
1904

Dessa båda föredrag ha hållits såsom inledning till en af Föreningen för kvinnans politiska rösträtt i Stockholm anordnad diskussion angående kommunala frågor den 29 februari 1904.

Några ord i bostadsfrågan.

Det är i stor utsträckning vida lättare och bättre att förekomma än att bota ett ondt — sedan man nämligen vunnit erfarenhet om detsamma och utrönt dess orsaker — Detta är ingen ny tanke, men det är en tanke som i våra dagar brutit sig igenom med alldeles särskild kraft, så att den nästan kan sägas utgöra nutidens lösen. Man har i våra dagar icke blott hjärta för den nu förefintliga nöden — det är många krafter som äro i verksamhet för att lindra den — utan man har i all synnerhet tanke på att se till att hvarje människa skall få arbete, få detta så betaldt och få det för öfrigt så ställt för sig, att hon ej blott kan reda sig för det närvarande utan att hon ock, när sjukdomens och ålderdomens dagar komma, skall kunna slippa den förödmjukande utvägen att lita till andras barmhärtighet. Och läkekonsten sträfvär icke blott nu som alltid att utfinna bättre och kraftigare läkemedel, bättre kirurgiska metoder, bättre sätt att vårda de sjuka, utan därjämte intages en alltmer dominerande plats af hälsovården. Denna arbetar på att utforska icke blott orsakerna till de olika sjukdomarna utan ock de omständigheter, som gynna deras uppkomst och framfart och den riktar för öfrigt sitt arbete på att tillintetgöra dessa orsaker och förändra dessa omständigheter.

Min hälsa, min arbetsduglighet och min trefnad afhänga i väsentlig mån af hvar jag förlägger min bostad, hur jag bygger den och hur jag inreder den. Det är därför en viktig angelägenhet för hvar och en att skaffa sig en ändamålsenlig bostad, liksom ock människokärleken fordrar att man unnar sin nästa en dylik och vid behof förhjälp henne därtill. Men det är icke blott människokärlek som förestafvar det handlingssättet, utan en klok och vidsynt egoism leder till alldeles detsamma. För den samling människor, som utgör ett samhälle, är det mycket dyrbart att underhålla fattigvårdsinrättningar och lämna fattighjälp åt dem som ej förmå betala sin hyra samt att underhålla fäng-

elser åt dem, som i brist på husrum eller för otrefnad i det överbefolkade hemmet drifva omkring på gatorna, råka in på krogarna och in på brottets bana eller rent af begå en ogärning för att få tak öfver hufvudet. Och det är mycket dyrbart att bekämpa såväl de akuta farsoter som de kroniska smittosamma sjukdomar, hvilka uppstå och växa snabbt borta i de trånga kyffena. Det skulle i längden vara mycket mindre kostsamt, och det skulle dessutom vara tryggare och säkrare för allas lif och hälsa, om samhället beredde de trångbodda bättre och billigare bostäder.

Att samhället såsom sådant med allvar och grundlighet ordnar bostadsförhållandena är dessutom blott en handling af enkel rättvisa, det är *ett* af de sätt som kunna uttänkas för att försöka göra de yttre förutsättningarna lika för alla, och alla jämspelta i kampen för tillvaron. De undersökningar öfver bostadsförhållandena här i Stockholm som pågått sedan åtskilliga år och hvaraf den senaste, utförd på föranstaltande af styrelsen för Stockholms stads asyler för husvilla och statistiskt bearbetad af d:r J. Guinchard, är synnerligen grundlig och omfattande, är af helt färskt datum, nämligen från 1903, och visa oförtydligt att en sådan rättvisa är i hög grad af behovet påkallad i vårstad. Här råder nämligen en mycket stor brist på smålägenheter och dessutom äro de som finnas oskäligt dyra. Man har gjort en mycket belysande jämförelse beträffande priset pr rymdenhet i bostaden. Sålunda betalas i lägenheter om 1 rum och kök, af hvilka många äro i flera hänseenden bristfälliga och osunda, pr kub.-m. i medeltal 4,59 kr. pr år, under det att man i stora samt tillika sunda och komfortabla våningar betalar i medeltal 2,92 kr. pr kub.-m. pr år.

Som bekant har arbetet att förbättra bostadsförhållandena redan börjat och det har på senare tiden bedrifvits med allt större kraft, tack vare det stora intresse som alla samhällslager skänkt denna fråga och i synnerhet tack vare några åt saken särskildt hängifna personers verksamma energi. Från kommunalstyrelsens sida har vidtagits den direkta anordningen, att tvänne särskilda gånger byggnader uppförts innehållande smålägenheter, där en del af i stadens tjänst anställda arbetare blifvit hyresgäster. Men det ser ut som skulle man på senare tiden såväl utom som inom stadsfullmäktige luta alltmer åt ett annat sätt att främja beredandet af smålägenheter, till fromma ej blott för stadens arbetare utan

äfvén för andra personer i jämförliga villkor. Detta andra sätt, för öfrigt praktiseradt redan förut, är att gynna sådana enskilda byggnadsföretag, där bolaget förbinder sig dels att inreda smålägenheter, dels att göra dem billiga därigenom att bolaget ej tillgodogör sig mer än en bestämd måttlig ränta på det nedlagda kapitalet. Helt nyligen har kommunen på ännu ett sätt gynnat ett dylikt bolag, Holmia, genom att bevilja det ett lån på 1 $\frac{1}{2}$ millioner kr.

Men blir det sålunda efter hand rikligare tillgång på billiga och goda smålägenheter, så är därmed icke sagdt att dessa verkligen komma att bli invånarne till allt det gagn de kunde vara. De människor, som nu befolka de trånga nästena, ha inte alla kommit dit blott på grund af oförvållad nöd, och otrefnaden som råder där, beror inte uteslutande på att rummet är trångt. Till stor del, i somliga fall hufvudsakligen, beror det på lättja och försöfnad att människorna ha det så uselt. Husmodern har ej sinne för och ej förmåga att hålla hemmet rent, än mindre att göra det prydligt och tilltalande. Förflyttad i en bättre bostad skall hon i många fall också låta den förfalla. Jag talar endast om husmodern, därför att det ju är hon som skapar hemmet. Husfadern spelar en viss passiv roll, han kan låta bli att förstöra trefnaden där, men skapa den kan han i allmänhet icke, därtill saknar han mestadels såväl anlag som håg. Det är sålunda nödvändigt att de slumrande anlagen hos hustrun — anlagen finnas ju med få undantag hos hvarje kvinna — väckas och utvecklas och att hon vidare lär sig att begagna sig af alla de fördelar för hälsan och för arbetets lättnad, som en god bostad erbjuder. Det är med ett ord ett uppfostrings- och upplysningsarbete, ett civilisatoriskt arbete, som här också behöfver träda in. Men det arbetet kan man väl ej begära af myndigheterna? Nej visserligen icke. Och inte står det i deras förmåga att utföra det heller. *Det* arbetet kan icke vara annat än rent personligt. Men hvad man kan begära af myndigheterna, det är att de skola lära sig att förstå och uppskatta ett dylikt arbetes betydelse för samhället och att de skola gynna det, att de skola ta fasta på de kvinnor, som visat sig dugliga därtill och låta dem få så stor utsträckning för denna verksamhet, som det är dem möjligt att räkna till för. En kvinna håller för närvarande på med dylik verksamhet i egenskap af vice värdinna för ett af stadens hus på Söder (visserligen ett ganska litet, n:r 24 Fjällgatan), och har hon där redan på kort tid utfört ett godt

stycke arbete. (I detta sammanhang behöfver ju blott erinras om fröken Lagerstedts banbrytande verksamhet.) Jag anser att vi böra uppställa som ett af våra främsta önskemål *att staden i så stor utsträckning ske kan anställer väl kvalificerade vicevärdinnor i sina bostadshus*. Beträffande kvalifikationerna, så kanske det ej är ur vägen att man klargör för sig att dessa böra utgöras, bland annat af i handling visadt människovänligt sinnelag samt förmåga att upplysa och uppfostra; de yttre former, dessa egenskaper gestalta sig uti, spela en underordnad roll. Religiös i djupare mening är nog hvarje människa, som af hjärtat ägnar sig åt sina medmänniskors höjande — må hon så kallas ateist eller pietist.

* * *

Man tyckes vara enig om att allmännyttiga företag böra gynnas af samhället. Och försåvidt som dylika företag behöfva besitta gård och grund, bör samhället åt dem upplåta mark på billiga villkor. Det vore synnerligen önskvärdt att dylik förmån då så påkallas, bereddes de högre privata läroverken (flickskolor, samskolor och gosskolor), hvilka som känt ha en stor betydelse, särskildt därigenom att de på grund af sin relativt obundna ställning kommit att bli de reformhärddar, där nya uppslag inom undervisningen upptagas och pröfvas. För att kunna åstadkomma rymliga, ljusa och för öfrigt sundt och ändamålsenligt inrättade skolsalar är det nämligen äfven för dessa läroverk nödvändigt att uppföra enkom för ändamålet afsedda byggnader. Men med vanliga tomtpris blir ett dylikt företag alltför tyngande för deras ekonomi. I åtskilliga samhällen i vårt land hafva dylika läroverk därför också antingen fått tomt till skänks af kommunen eller fått den upplåten på billiga villkor. Det kunde ju anstå hufvudstaden att följa exemplet och att därigenom bidra att bringa en stor del af det uppväxande släktet in under mera tillfredsställande hygieniska förhållanden.

Förutom hvad som redan är gjordt i bostadsfrågan är åtskilligt annat planlagt eller påtänkt. Så har den bostadskommité, som tillsattes af stadsfullmäktige för snart ett år sedan, inkommit med förslag — i afsikt att afhjälpa den värsta bostadsnöden — att staden på en tid af 30 år skulle upplåta trenne af sina tomter mot en tomthyra af 10 öre pr kv.-meter till enskilda bolag, som där skulle uppföra inalles förslagsvis 60 tvåvånings träbyggnader om hvardera 8 lägenheter på 1 rum och kök. På

så sätt beräknades att husrum skulle beredas åt i rundt tal 500 familjer. Såsom ett tillägg till detta förslag uttalade för några dagar sedan »Föreningen för bostadsfrågans främjande» den önskan, »att en effektiv kontroll måtte anordnas beträffande hyresbeloppens storlek och andra omständigheter, som kunna vara af vikt för att de sålunda anordnade bostäderna måtte fylla sitt ändamål». Förmodligen är det erfarenhet, vunnen från bolagshus inrymmande smålägenheter, som dikterat detta uttalande.

Vidare behandlas inom bostadskomitén ett förslag att gynna uppförandet af ett par s. k. arbetarehotell, afsedda för mer eller mindre tillfällig bostad åt ogifta arbetare. Om man också icke öfverhufvudtaget kan såsom sund betrakta principen att under ett tak sammanföra en större mängd människor af samma kategori — åtminstone kan ej jag för min del finna den sund och tillfredsställande — så får man väl dock säga, att en åtgärd som den nämnda såsom öfvergångsanordning bör kunna vara lämplig, och att den i hvarje fall utgör en afsevärd förbättring af nuvarande förhållanden — inneboendesystemet eller vistelsen i de s. k. hotellen i staden inom broarna —. Motsvariga öfvergångsanordningar äro väl emellertid lika mycket af behovet påkallade för ogifta arbeterskor, hvarför rättvist vore att man ock för deras räkning främjade dylika. Bäst skedde nog detta genom att gynna det på enskild väg inrättade »Hemmet för arbeterskor», så att det kunde utvidga sin verksamhet.

* * *

Under nu befintliga förhållanden kan som sagdt åtskilligt göras. Men man har börjat att drifva anspråken längre. Man har börjat fordra att det skall ställas så att det kan vara med hälsan fullt förenligt att bo i en stor stad och vidare att äfven storstadens människor skola beredas möjlighet att bli bofasta, att få hvar och en sitt eget stadigvarande hem. Hvad hälsosynpunkten beträffar, så är det ju i vår hufvudstad mycket gjordt för den allmänna hälsovården och ännu mer kan ytterligare göras. Men fullt hälsogynnande kunna dock förhållandena aldrig bli så länge vi fasthålla vid vanan att tränga ihop oss i stora hyreskaserner, där vi tillbringa snart sagdt all vår tid, både under arbete och hvila, och därifrån det i allmänhet är så långt till skog och mark att man icke ger sig dit annat än när man har särskildt godt om tid. Och bofastheten, den är för de flesta Stockholmbor ett fullständigt

okänt begrepp, här flyttar man ju ständigt och jemt från den ena lägenheten till den andra och hinner inte slå rot någonstans. Stockholm företer nämligen den egendomligheten att bland dess omkring 300,000 innevånare finnas endast omkring 5,000 husägare. Till en jämförelse kan nämnas, att i ett stort antal af Förenta staternas större städer en tredjedel af befolkningen bor i egna hus.

Vårt land har som känt är mycket godt om mark, den väntar blott på att bli tagen i besittning. Och Sverige har därför också mycket väl råd att låta sin hufvudstad svälla ut öfver ett mångdubbelt större område än den nu besitter. Med utbredning öfver ett större område följer visserligen, att det blir större afstånd människor emellan och att den förbindelse, som särskildt är af nöden med det centrum där snart sagdt all verksamhet inom hufvudstaden är koncentrerad, försvåras. Men nutiden har gifvit oss medel i hand att i det allra närmaste upphäfva denna olägenhet, genom de oerhördt förbättrade kommunikationerna. Med den elektriska spårvagnen, med cykeln, med automobilen kan man på kort tid förflytta sig långa sträckor och antagligt är ju att framtiden kommer att bjuda på ännu flera möjligheter. Men kan man sålunda, utan nämnvärd olägenhet, sprida ut sig öfver en stor ytvidd så bli ju de stora husen i flera våningar obehöfliga åtminstone såsom bostadshus, och hvar och en familj eller ensam person kan icke blott få en större eller mindre byggnad till sin disposition utan också en bit jord därtill. Det normalförhållandet skulle sålunda kunna skapas att hvar och en finge sin torfva, låt vara i de flesta fall ganska liten, att odla på lediga stunder. Familjens medlemmar komme sålunda osökt att tillbringa större delen af sin lediga tid med sundt och tillika inkomstbringande kroppsarbete i fria luften — till oberäknelig vinst för deras hälsa.

Men skall denna förflyttning ut på landet vara i fullaste mått fördelaktig för stadsinnevärnarna så måste de också samtidigt komma i åtnjutande af alla de verkliga fördelar, ett ordnadt stadssamhälle kan erbjuda: ett ordnadt vattenlednings- och kloaksystem, belysning, telefonväsende m. m., d. v. s. stadssamhället bör sträcka sig ut med sina omsorger och sitt ordnande parallellt med utflyttningen. Skall slutligen tillräckligt många människor komma i besittning af sådana egna hem så måste det beredas möjlighet att äfven personer med små inkomster kunna skaffa sig dylika. Mark är dyr att köpa, men man vore ju hjälpt om

man kunde få arrendera den mot rimlig tomthyra och dessutom på så beskaffade villkor, att man hade möjlighet att kunna stanna kvar i sin gård i obegränsad tid; på så sätt egde man ju egentligen samma förmåner som om grunden vore ens egen.

I själfva verket pågår för närvarande en mycket liflig verksamhet hos oss att söka åstadkomma allt detta. Egnahemsidén vinner allt större och större terräng; där har ju t. o. m. i dagarna varit synligt ett förslag från de af Kungl. Maj:t tillsatta sakkunniga att inom stadens nuvarande område skapa dylika å Galérvarfvvet, på Kastell- och Skeppsholmarna (det ena alternativt). Eljes tänker man sig egentligen den idén genomförd å de nya områden, som efter hand komma att läggas till staden, hvarför man också kraftigt yrkar på att staden skall i tid försäkra sig om tillräckligt stora kringliggande områden (bl. a. inkorporera med sig en del kringliggande småsamhällen för att ha sin hand med i deras ytterligare ordnande), dels att dessa nya områden skola i stor utsträckning planeras i enlighet med egnahemsidén. Vidare yrkar man på att spårvägen skall i mycket god tid dragas ut tillräckligt långt för att gynna bebyggandet af de nya områdena.

Slutligen kommer som kanske det viktigaste förslaget om den s. k. »arfsbyggnadsrätten». Det förslaget framfördes inför riksdagen i fjor i form af tvänne motioner, hvilka emellertid föllo i första kammaren och i lagutskottet, likväl under reservation af n. v. borgmästaren Lindhagen m. fl. I år har frågan återkommit och tills dato behandlats inom lagutskottet hvars majoritet nu ställer sig gynsamare därtill. I stadsfullmäktige har en motion väckts af borgm. Lindhagen om en skrivelse till Kungl. Maj:t, med afsikt att påverka den nu pågående revisionen af jordabalken i samma riktning. Lindhagens motion understödes af bostadskomitén, hvars uttalande i frågan för ett par dagar sedan utkom i tryck.

Arfsbyggnadsrätten innebär att byggnad å arrenderad mark kan lagfaras, intecknas, säljas och gå i arf. Förut har inteckningsrätten i byggnader å ofri grund varit mer eller mindre värdelös därför att dylika tomter fått upplåtas endast på begränsad tid (i stad på 10, på landet på 50 år). Fördelen för arrendator af arfsbyggnadsrätt är för det första att han, om han uppfyller fastställda villkor kan, om ej tvingande skäl finnas till ändring, få stanna kvar på sin gård obegränsad tid. Vidare är det tvänne omständigheter, den ena att han ej behöfver nedlägga kapital i marken samt den andra att han kan få lån mot inteckning i bygg-

naden, som göra, att äfven den som äger ett mycket litet kapital har möjlighet att bygga. Fördelen för tomtägaren, om vi nu tänka på att denna tomtägare är en stad, är att staden dock äger tomten och kan vid öfverlåtagandet förbehålla sig ätt, om så för något samhällsnyttigt ändamål behöfs, efter kortare eller längre tid få återtaga den. Vidare kan samhället genom att med vissa tidsmellanrum omvärdera tomter och bestämma tomthyran där-efter, göra sig till godo, d. v. s. göra för hela samhället nyttig den s. k. »oförtjänta värdestegringen», d. v. s. den stegring i markens värde som tillkommer icke genom husägarens förskyllan, utan genom yttre förhållanden, t. ex. genom att en större trafikgata eller ett salutorg anlägges strax i närheten.

Arfsbyggnadsrättens införande skulle emellertid ej blott ha betydelse för framtiden, ehuru den ju då skulle bli till den största välsignelsen, utan den skulle inverka i hög grad äfven på de närvarande förhållandena. Det blefve nämligen under sådana omständigheter i stadens intresse att hyra ut sina tomter snarast möjligt; men i och med detsamma skulle det ta slut med den enskilda spekulationen i tomter, det s. k. tomtjobberiet, hvilket för närvarande har den drygaste skulden i tomternas oerhörda prisstegring.

Såsom kommunala önskemål för framtiden, hvilka icke få släppas ur sikte för mer eller mindre tillfälliga åtgärder, kan man sålunda uppställa »att samhället måtte arbeta på att i största möjliga utsträckning bereda sina medlemmar tillfälle att förskaffa sig egna hem; att det för detta ändamål måtte tillförsäkra sig om utvägar att utsträcka sitt område vida omkring; att det måtte i tid anordna goda kommunikationer till nya stadsområden; och slutligen att förslaget angående »arfsbyggnadsrätten» måtte hos dem det vederbör röna en ingående och allsidig bearbetning och en snar behandling».

* * *

För att slutligen kort sammanfatta de för närvarande viktigaste kommunala önskemålen, så skulle dessa vara:

att bostadskomiténs nu föreliggande förslag genomföras;

att väl kvalificerade vicevärdinnor anställas i stadens bostadshus; samt

att egnahemsidéns förverkligande inom hufvudstadens område med alla medel främjas.

Karolina Widerström.

— * —

Hygieniska önskemål.

Det är nog allom bekant, att vi i Stockholm ej ha något allmänt slakthus och att vår köttkontroll är ytterst otillräcklig, liksom att vi icke dess mindre sedan den 22 dec. 1897 hafva en lag för både slakthus och köttbesiktning. Vi ha till och med haft tid att få en förbättring och ett tillägg till denna lag den 26 maj 1899, och dock stå vi alltjämt på samma punkt d. v. s. vi äga den sämst ordnade kött handeln i Europa.

Icke därför, att vi inte veta, att detta är ett olämpligt sakernas tillstånd, ty redan 1877 tillsatte öfverståthållareämbetet en komité för utredandet af denna fråga. I aug. 1882 var denna komité färdig med ett förslag till inrättandet af en offentlig slaktanstalt med tillhörande marknadsplats i Stockholm. Den 19 okt. samma år lämnade öfverståthållareämb. detta förslag till stadsfullmäktige — och där hvilar det alltjämt. Hvila är kanske ett olämpligt uttryck, ty oändliga komitéer, utredningar och förslag hafva under dessa 22 år behandlat frågan men — ja resultatet känna vi alla. Första utredningen af stadsfullmäktige föll på att vi ingen lag hade, så fingo vi den 1897. Nästa komité påvisade att denna lag ej lämpade sig helt för Stockholm — så fingo vi det förändrade lagförslaget 1899. Samma dag som detta utkom, tillsatte hälsovårdsnämnden en komité för utrönandet af lämplig plats för slakthus och marknadsplats, och nu tycktes man efter oändliga om och men vara på det klara med att den s. k. Hjort- hagen vore den rätta platsen. 1901 sände hälsovårdsnämnden ännu en skrivelse till stadsfullmäktige för att yrka på en snar lösning, och just i dessa dagar har ytterligare en sådan sändts in af Stockholms slakteri och charkuteri idkare.

Redan 1892 säger hälsovårdsnämnden i en skrivelse till stadsfullmäktige att denna fråga »utan tvifvel är en af de från hälsovårds- synpunkt viktigaste som för närvarande kan bli föremål för fullmäktiges behandling».

Att så är, kunna vi vid en blick på rådande förhållanden bättre förstå. I Stockholms stad och dess omnejd lär årligen slaktas omkring 23,000 storboskap, 20,000 kalvvar, 15,000 får, 20,000 svin och 1,600 hästar. I slutet af 1870-talet funnos omkr. 40 större och mindre slakterier inom staden. 1885 fick hälsovårdsnämnden genom skärpta bestämmelser för handeln med matvaror rätt att inspektera och hålla räfst med dessa ofta ytterst osnygga och illa skötta slakterier. Detta gjorde, att de mer och mer dragit sig ut till den omkringliggande landsbyggden. I denna stund finns endast omkring 10 slakterier inom staden och mer än $\frac{3}{4}$ af det kött som säljes importerar från landsbyggden eller från andra länder. Hvad detta faktum betyder är lätt att förstå. Hälsopolisen har visserligen medgifvits rätt att äfven besiktiga omkringliggande slakterier och korffabriker, men den är för fåtalig för att hinna med det som finnes inom staden, mycket mindre då finna tid för närgränsande socknar. Att hälsopolisen arbetar få vi då och då en påminnelse om genom de ruskiga beskrifningar på beslagttaget kött, som ibland förekomma i tidningarna.

Men hur ofta är det ej som sådan olaglig handel undgår upptäckt! Den som har varit på torget och sett t. ex. hur den ena kärran efter den andra kommer in från landet och hur handeln omedelbart tager sin början, kan nog förstå att inte polisen kan hinna med att tillse om allt kött är sådant det skall vara.

Af undersökningarna på misstänkt kött som företagits i Göteborg under loppet af 10 år (1883—92) kasserades 830 djurkroppar för sjukdom, 74 för förskämning och 578 såsom själfdöda (här af dock hälften hästar, som frivilligt anmälts af sina ägare). Detta ger ett begrepp om hvad slags kött vi kunna befara att köpa. Det är ytterst svårt för en vanlig dödlig att se om djuret lidit af någon sjukdom, då misstänkta partier naturligtvis på förhand aflägsnats och köttet ofta ser fullt friskt ut, och likaså att se om vi tilläfsventyrs bli lurade att köpa köttet från ett själfdött djur. För de bättre lottade, som ha råd att köpa i de stora välkända slakteributikerna blir risken naturligtvis mindre, men den mindre bemedlade, som ej kan tänka på att köpa annat än det billigaste möjliga köttet, blir helt säkert ofta nog offer för dylika bedrägerier. Jag har själf stått och sett hur kött, som varit så angripet att det tydligt syntes utanpå, tvättats under pumpen på torget — naturligtvis för att sedan säljas, kanske i mörkret på kvällen då den fattiga arbetarhustrun gör sina uppköp för att få dem

några öre billigare, eller kanske för att malas och säljas som köttfärs. Jag nämde nyss korffabrikerna och vi minnas nog alla hvilka otäcka saker som kommo i dagen för ett par år sedan vid en del razzior polisen gjorde å sådana ställen. Det är inte bara sjukt eller skämdt kött eller kött af själfdöda djur som är riskabelt, utan också det oerhördt snuskiga sätt hvar på köttet behandlas, förvaras och transporteras, som måste komma i betraktande vid vår oordnade kötthandel.

Utrymmet tillåter mig ej att gå in på de faror vi utsätta oss för genom att äta sjukt, skämdt eller illa handteradt kött, vare det sagda nog för att visa, att denna fråga i hög grad berör oss kvinnor, det är ju vi som skola proviantera, och dock ha vi hvarken en veterinärs eller en köttinspektörs möjligheter att skilja på godt och öndt. Men i hvad mån kan nu ett allmänt slakthus med slakttvång och besiktning förbättra dessa förhållanden? Ja det ligger i tämligen öppen dag.

1. All slakt inom staden skall ske å allmänt slakthus där det besiktigas af veterinär. Allt kött som säljes inom staden skall vara *stämpladt* d. v. s. besiktigadt. Denna besiktning sker under gynnsammaste förhållanden, och blir därigenom fullt effektiv.

2. Otillåten handel med kött från sjuka eller undermåliga djur blir genom denna kontroll nästan omöjliggjord.

3. En mindre procent kött förstöres genom slakt och förvaring i osunda och olämpliga lokaler, och transporten af köttet blir lättare, tillgången blir därför större, hvilket måste inverka fördelaktigt på priset.

4. Snygghetens kraf blir på ett helt annat sett tillgodosedt.

5. Slutligen, och icke minst af vikt, bli djurens lidanden betydligt minskade. Slaktare vid en sådan inrättning bli otroligt vana (man beräknar att från 1—2000 djur skulle slaktas pr dag) och därigenom skickligare och snabbare i sitt sätt att döda och döfva. Djuren behöfva ej heller transporteras så långa vägar genom gatorna då sådan anstalt lägges i stadens utkant och i närheten af järnväg. Slakthuset förses dessutom med väntstallar för djuren där de vattnas och få hvila.

Ytterligare fördelar kunde uppräknas, men detta kan vara tillräckligt. Göteborg och Malmö hafva redan fått slakthus, men hufvudstaden står ännu på samma punkt, som då frågan för 27 år sedan upptogs och jag tänker, att vi ha all anledning att instämma i det yrkande, som för några dagar sedan gjordes af nyss

nämnda slakteri- och charkuteriåtkare: att stadsfullmäktige måtte vidtaga erforderliga åtgärder för *slakthusfrågans snara lösning*.

* * *

En annan brist i vårt samhälle är otillräckligheten af *folkbad*.

I ett upprop till fabriksbefolkningen å ett af våra Norrlandsbruk heter det: »För kroppsarbetaren är badet mer än för andra af vikt till förekommande af sjukdom. Man måste bada hvarje årstid och för kroppsarbetaren är det en plikt mot kroppen att *hvarje vecka* taga ett badstudad, såvida icke på grund af sjuklighet annan badform af läkaren föreskrifvits.»

Jag skulle vilja tillägga att badet en gång i veckan är lika oafvisligen nödvändigt för alla medlemmar af familjen och för alla klasser för resten, ehuru behovet däraf ökas i förhållande till trångboddheten. Trångboddhet är fiende till renlighet. Ju mindre utrymmet är dess svårare är det att iakttaga personlig renlighet och dess nödvändigare blir det att anlita allmänna bad. Detta har också insetts i de stora kulturländerna och många ansträngningar ha under senare år gjorts för att bereda den stora allmänheten tillfälle till billiga bad.

Vi hafva ju också sökt följa med vår tid och förhållandena ha i det hänseendet bestämdt förbättrats. Människorna börja att förstå badens nödvändighet och badens frekvens har under de sista 10 åren nästan fördubblats inom både 1:sta, 2:dra och 3:dje klass-baden på såväl manligen som kvinliga afdelningen å Stockholms Allmänna Bad A. B. Jämföra vi emellertid siffrorna på badens antal med folkmängden så blir taflan mindre ljus. Frågan gäller då i första hand de bad, som i egentlig mening kunna kallas folkbad. Af sådana hafva vi här i Stockholm de ofvannämnda 3:dje klass baden på Allm. Bad A. B:s 4 badhus. De äro badstudad å 25 öre, som serveras en eftermiddag i veckan för kvinnor och två för män.

Vidare Frälsningsarméns badstudad vid Stadsgården som serverar bad å 20 öre två gånger i veckan för kvinnor, öfriga tider för män, samt Manhem på söder liknande tider, badstudad å 25 öre. Utom detta finnes slutligen skolbaden antingen vid skolorna eller efter öfverenskommelse med något af bolagen.

Sammanräknar man de vid dessa badanstalter under året gifna bad, i rundt tal en summa af 250,000 bad hvartill lägges omkring 125,000 skolbad, så utgöra de 375,000 bad.

Vår arbetarbefolkning lär enligt dr Key Åbergs beräkning af år 1895 utgöra ungefär 60 % af Stockholms innevånare, hvilket skulle bli ungefär 180,000 människor. Detta ger då det lysande resultatet af ungefär 2 badstudad per individ årligen! Jämföra vi denna summa med norrlandsläkarens fodran på ett bad i veckan för hvarje kroppsarbetare så är ställningen i sanning förfärande!

De badanstalter, som redan finnas skulle dock kunna anlitas mer än hvad som sker. Orsakerna till den ringa frekvensen äro många. Dels är priset 20—25 öre för högt, dels ligga flere af dessa bad för långt ifrån arbetarcentra och slutligen finnas ännu mycket stora fördomar mot bad, särskildt bland kvinnorna. Men det är intet tvifvel om att äfven om dessa redan befintliga bad anlidades till det yttersta, skulle det dock ej finnas tillräckliga möjligheter till bad för vår arbetarbefolkning.

Af största vikt är därför att något göres för att förbättra dessa sakernas tillstånd.

I ett föredrag, hållet för hälsovårdsföreningen i nov. 1902, föreslog dr Nilsson, öfverlärare i Nikolai folkskola, att de praktiska badlokaler, som nu finnas vid många skolhus, skulle öppna sina portar för yngre syskon och mödrar till barnen. Skolbaden användas ju endast om förmiddagarna; efter kl. 2 till 7 eller 8 kunde de användas för detta ändamål. Dr N. anser, att den ökade kostnaden i ved, vatten och tillsyn skulle fullt betäckas af att mödrarna betalade 10 öre per bad och barnen 5 öre. Mödrarna skulle själfva bada sina barn så att extra arbete för baderskan vore den vanliga tillsynen samt rengöringen efteråt. Dessa bad blefve säkert populära både hos mödrarna och de yngre syskonen och vore dessutom mycket billiga. Jag tror att detta vore ett effektivt sätt att få de minst badande af alla kategorier — mödrarna — att lära sig förstå och värdera badens betydelse.

Våra skolhus komma nu under stadsfullmäktige och det vore därför af betydelse att dessa finge ögonen öppna för detta lätt åstadkomna sätt att öka badmöjligheterna.

I de hus där fröken Lagerstedt är vice värdinna finnes ett badrum, som i tur och ordning fritt användes af hvarje hyresgäst en gång i månaden. Det är ett ljust fyrkantigt källarrum med ett stort emaljeradt badkar och tempererad dusch. Vattnet och rummet värmes af en badkamin. Anläggningen kostar ungefär 400 kr. Dylika badrum finnas också i de hus bolaget nu bygger i Vasastaden. Borde ej staden kunna göra detsamma i de arbetarkaserner,

som uppföras på dess bekostnad? Allmänna badinrättningar i arbetarcentra bli dock likafullt af behovet påkalladt och borde där afgiften ställas till 10 högst 15 öre.

Önskvärdt vore väl ock att man af fabrikerna kunde fordra anordningar af bad för arbetarpersonalen, hvilket ju på enstaka håll redan åstadkommits.

En annan ytterst viktig sanitär detalj, som tyvärr ej är tillfredsställande ordnad i Stockholm, är *bekvämlighetsinrättningar för kvinnor*. De få damtoiletter som finnas upptaga en afgift af 5—10 öre, och det borde naturligtvis etableras afgiftsfria sådana isynnerhet å de stora stråkvägarna till och från fabrikerna. Det för hälsan vådliga uti denna brist behöfver ej här påpekas. Jag skulle blott vilja ytterligare fästa uppmärksamheten på det nödvändiga uti en tillsyn öfver hur dessa sanitära förhållanden ställa sig vid de fabriker eller arbetsplatser där kvinnor arbeta samt påpeka, att denna sak i England gjorts till föremål för en grundlig inspektion och en ganska omfattande lagstiftning.

* * *

Komma vi slutligen till det utan allt tvifvel viktigaste hygieniska spörsmålet — *tuberkulosen* — så har därom i dessa dagar sagts och skrivits så mycket, att ett närmare ingående på frågan ej här är af nöden. Jag skulle blott vilja på det allvarligaste framhålla nödvändigheten af, att *kommunen* såväl som enskilda personer och staten böra träda in kampen för dess tillintetgörande och därvid ej sky äfven stora uppoffringar.

Kerstin Hesselgren.

— * —

Resolution

vid ett af Föreningen för kvinnans politiska rösträtt i Stockholm den 29 februari 1904 anordnadt möte för diskussion af kommunala frågor.

Kvinnor i Stockholm, samlade till offentligt möte den 29 februari 1904 för att öfverlägga om kommunala angelägenheter, uttala som sin öfvertygelse:

att Stockholms kommunalstyrelse, i anslutning till principen att ett ondt lättare förekommes än botas, bör ägna synnerlig uppmärksamhet åt sådana åtgärder, som afse att *förebygga* sjukdom, nöd, råhet och lastbarhet.

Bland kommunala önskemål vilja de därför särskildt framhålla:

Med hänsyn till bostadsfrågan:

att bostadskommitténs nu föreliggande förslag genomföras;

att väl kvalificerade vice värdinnor anställas i stadens bostadshus;

att egna-hems-idéns förverkligande inom hufvudstadens område med alla medel främjas;

att bostads- eller sundhetsinspektriser måtte af kommunen tillsättas.

Med hänsyn till den allmänna hälsovården:

att slakthusfrågan bringas till en *snar* lösning;

att möjligheterna till billiga folkbad ökas;

att afgiftsfria bekvämlighetsinrättningar för kvinnor anordnas;

att tuberkulosfaran energiskt bekämpas.

Med hänsyn till folkbildningsfrågan:

att folkbildningsarbetet allt kraftigare understödes.

Med hänsyn till nykterhetsfrågan:

att det ursprungliga Göteborgssystemet får en mera genomförd tillämpning

dels i afseende på försäljningen af brännvin (inskränkning af utskänkingsställen och förkortning af utskänkningstiden, en del krogars förändring till matställen med starkt begränsad utskänkning),

dels i afseende på brännvinsmedlens användning till nykterhetens befrämjande (understöd till nykterhetsföreningar, nykterhetskaféer, varmmjölksautomater och alkoholisthem).

Pris 10 öre.
